

Son Dönem Türk Şiirinde Törelî Anlayış Üzerine Bir Değerlendirme

Selami Alan¹

ÖZ

Dil, insanlığın anahtarı olarak tanımlanabilir. Zira insanlık; bilgiyi ve dolayısıyla bilgi aktarımını gerektirir. Bilgi aktarımı sağlayabilmenin en kolay ve etkili yolu ise varlık ve kavramları şifrelemek yani şekil veya seslerle eşleştirmektir. Nitekim ilk insandan bu yana bu güce hâiz olan insanoğlu, kendisiyle ve evrenle ilgili her türlü konuyu düşünüp araştırmış ve elde ettiklerini diğerleriyle de paylaşmıştır. Bu bağlamda insanoğlunun zihnini meşgul edenler arasında; mükemmel bir düzen içerisinde işleyen bu dünyanın ve evrenin nasıl oluştuğu, bu düzenin kim tarafından kurulduğu ve ölümden sonra bir hayatın olup olmadığı gibi sorular da yer almıştır. Değişik dönem ve coğrafyalarda birçok mütefekkir, âlim ya da filozof bu tarz sorulara buldukları cevapları söz veya yazıyla topluma iletmişlerdir. Ayrıca insanlığa elçi olarak gönderilen peygamberler de açıklamalarda bulunmuş, insanın bu dünyadaki gayesinin ne olması gerektiğini ve her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın ne buyurduğunu yani töreyi anlatmışlardır. Bu da aslında insanların ilk andan beri varoluş ve töreyle ilgili bilgi sahibi olduklarının göstergesidir. Ancak bu bilgi zaman zaman çeşitli nedenlerden ötürü bazılarınca ya unutulmuş ya da inkâr edilmiştir. Mesuliyet duygusuyla bu kişileri uyarıp hakikati hatırlatanlar ise hep var olmuştur. İşte bu araştırmanın amacı da törelî hakikatin edebî eserlere nasıl taşındığını günümüz şairleri üzerinden ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Törelî Edebiyat, Yavuz Bülent Bâkiler, İsmet Özel, Kâmil Eşfak Berki, Cahit Koytak, Arif Ay, Nurullah Genç.

1 Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
selami.alan@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7388-043>

Giriş

Söz/dil, ilk insandan bu tarafa mevcuttur. Her ne kadar, Batılı filozof ve filologlar bilimsel açıklamalar altında, sözün/dilin çok sonraları ortaya çıktığına dair değişik teoriler ortaya atsalar da Kur'an-ı Kerim'de, ilk insan Hz. Âdem'e varlıkların isimlerinin öğretildiği belirtilmektedir.² Dolayısıyla insanoğlu yaratılışından beri diğer mahlûklara nispetle daha üstün, daha hâkim bir konumdadır. Çünkü çevresindeki varlıkları tanıyıp tanımlayabileceği, ayrıca kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebileceği muhteşem bir güce, dile sahiptir. Bu sayede; gördüğü, hissettiği veya hayal ettiği her şeyi birkaç şekil ya da ses yığınına sığdırabilmekte, bunları kelimelere dönüştürerek dağarcığında taşıyabilmekte, hatta istediği zaman muhatabına aktarabilmektedir. Uzak boşluğunun en uzak noktalarından mânâ âleminin en derin mevzularına kadar aklın ve hayalin sınırlarını zorlayan birçok meseleyi bile kelimeler aracılığıyla rahatlıkla zihninde tasarlayıp başkalarına izah edebilmektedir.

Dilin insanoğluna sağladığı bu imkân, anlatının temelini oluşturmuştur. İnsanlar; görüp yaşadıklarını, duyup hissettiklerini, deneyip öğrendiklerini, hayal edip arzuladıklarını, velhasıl bir bütün olarak hayatı anlatıp paylaşmıştır. Paylaşımlarda kullanılan biçim ve teknikler ise tarih boyunca sürekli değişip gelişmiştir. Fakat ilerleyen asırlar içerisinde araç ve yöntemler değişse de veya gelişen teknoloji sayesinde insanların hayatı farklılaşsa da bazı temel hususlar aynı kalmıştır. Çünkü çevre ne kadar değişirse değişsin insanların bazı yönleri hep aynı kalmıştır. O nedenle anlatılarda bir taraftan sevgi, mutluluk, huzur, hoşgörü, alçakgönüllülük gibi güzellikler konu edilirken diğer taraftan nefret,

2 Hz. Âdem'e varlıkların isimlerinin öğretilmesi, Kur'an-ı Kerim'in Bakara Suresi'nde şöyle anlatılır: "31. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin' dedi. 32. 'Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin' cevabını verdiler. 33. 'Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir' dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de 'Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi?' buyurdu" (Karaman, vd. 2020, s. 99-100). Bu ayetlerin tefsiri ise "31-33. Allah, kendinin bildiği ve meleklerin bilmediği hikmetler, gerekçeler sebebiyle Âdem'i yarattığını haber verince bu üstü kapalı ve doğrulanması inanca dayalı olan açıklama melekleri ikna için yeterli idi. Fakat yüce Allah bilginin ve imanın yalnızca kendisine güvenilen kimselerin haber ve bilgi vermesi yoluyla elde edilmesini (taklid) yeterli bulmadığı, meleklerinin şahsında insanları gözlem, deney ve düşünceye yönlendirmeyi murat ettiği için bir deneme düzenledi. Âdem'e bütün isimleri, yani maddî ve mânevî varlıkların, kavramların isimleriyle bunların özelliklerini veya isim verme, dil icat etme kabiliyetini öğretti; sonra her şeyin aslı gayb âleminde, ilâhî planda mevcut olduğu için bunları meleklerine gösterdi. Meleklerden, Âdem'in müsbet vasıflarının ve kabiliyetlerinin fazlasıyla kendilerinde mevcut bulunduğu kanaatlerinde haklı ve isabetli iseler bunların isimlerini bilip söylemelerini istedi. Melekler bu deneme sonucunda kendilerine verilen bilme ve bilgi üretme kabiliyetinin Âdem'e verilenden farklı olduğunu ve bu sebeple halife olmaya onun chil bulunduğunu anlayıp itiraf ettiler; Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmetini, eserini görerek (ayne'lyakîn olarak) daha üst dereceden tasdik ettiler." (Karaman, vd. 2020, s. 104-105) şeklindedir.

hırs, korku, ihanet, haksızlık gibi kötülüklerden bahsedilmiş ve bahsedilmeye devam edilmektedir.

İyi kötü, doğru yanlış, güzel çirkin ikileminde hayat serüvenlerini sürdüren insanların sürekli ele aldıkları konulardan biri ise bu hayatın öncesi ve sonrası olmuştur. “Nereden geldik, nereye gidiyoruz?” sorusu zihinleri her dönem meşgul etmiş, düşünen insanları bir arayışa sevk etmiştir. Nitekim bazı filozof ve düşünürler hayatın öncesi ve sonrasını inkâr edip sadece var olan yaşamı esas alırken birçoğu dünyanın -tıpkı bir anne karnı gibi- başka bir âlemin hazırlık aşaması olduğuna kanaat etmişlerdir. Çünkü ufacık bir toz zerresinin bile kendi kendine oluşamayacağı, mutlaka dış bir güce ihtiyaç duyacağı gerçeğinden hareketle, dünyayı da içine alan ve insanlar tarafından sonu, sınırı tespit edilemeyen bu evrenin kendi kendine var olamayacağı sonucuna ulaşmışlardır. En küçük parçasından en büyük noktasına kadar, aşırı hassas bir düzenle kurulan bu sistemin mutlaka bir Yaratıcısının olduğuna ve insanın bu sistem içerisinde boşuna gönderilmediğine inanmışlardır. Aslında Yaratıcı da insanları ilk andan itibaren başıboş bırakmamış, onlara kılavuzluk yapacak elçiler göndererek, hayat olarak adlandırılan yolculuğun nedenini ve mahiyetini açıklamıştır. Örneğin son kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’de; *“Onlar, kendi nefisleri(nin yaratılış incelikleri) hakkında hiç düşünmediler mi? Hem Allah, gökler ile yeri ve ikisi arasındakileri ancak hak ve hikmete uygun olarak ve belirli bir süre için yaratmıştır. Şüphesiz insanların birçoğu Rablerine kavuşacaklarını inkâr ediyorlar.”* (Rûm, 8) buyrulurken bu dünyanın geçiciliğine ve insanın geri döneceğine vurgu yapılmıştır. Yine Kur’an-ı Kerim’de; *“Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!”* (Ankebût, 64) ve *“Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”* (Enbiyâ, 35) şeklindeki ayetlerle asıl yaşamın ahirette gerçekleşeceği, dünyanın sadece geçici bir imtihan mekânı olduğu ve nihayetinde insanların Allah’a döndürüleceği defalarca dile getirilmiştir.

Dünya yaşamıyla ilgili Kur’an-ı Kerim’de defalarca dile getirilen bu hakikat asırlar içerisinde Türk edebiyatındaki birçok edebî esere de yansımıştır. Satuk Buğra Han Destanı’ndan Sarı Saltuk Destanı’na, Yusuf Hâs Hâcib’in Kutadgu Bilig’inden Yunus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye’sine, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Mesnevi’sinden Şeyh Galib’in Hüsn ü Aşk’ına kadar farklı zaman ve coğrafyalarda anlatılan ya da kaleme alınan yüzlerce eserde binlerce kez konu edilmiştir. “Allah’ın yaratma ve yaşatma ilkesi” doğrultusunda “töre” kavramıyla bağdaştırılabilecek olan bu anlayış (Dağlar, 2022, s. 102), Türk edebiyatının Batı kültürüyle karşılaşp yoğun olarak etkilendiği 19. asır sonrasında da varlığını muhafaza etmiştir. Rasyonalizm, pozitivizm, materyalizm gibi akımların tesiriyle seküler bir hayat felsefesini savunan Batı

dünyasını birebir taklit edip her şeyi bu dünyayla sınırlayanlar; kendi özünden, kültüründen, dinî değerlerinden, hakikatten yani töreden uzaklaşanlar olsa da eserlerinde insanın yaratılış maksadını unutmayıp unutturmayanlar hep var olmuştur. Bazen politik veya sosyolojik nedenlerden kaynaklansa da bu bakış açısını gerek metnin geneline gerekse satır aralarına bir vesileyle yerleştirmişlerdir. Mesela Muallim Naci gibi birçok sanatçı, Türk edebiyatında genel olarak Batı'ya yönelik başlamasına rağmen, Divan Edebiyatı'nda oldukça geniş bir yeri bulunan Tevhid tarzı şiir yazma geleneğini devam ettirmiştir.³ Nitekim; *Âteş-pâre* adlı eserinde “Tevhid” başlığını koyduğu ve “Allâh ki mûcid-i cihândır / Bin türlü niğâbdan ‘iyândır” [Dünyayı icat eden, yaratan Allah; bin türlü perdenin arkasında da olsa aşikârdır] beytiyle başlayıp “Senden bu nefes dehen de senden / Şâir de senin sühan da senden” [Nefes de ağız da söz de senden olduğu gibi şair de senindir] (Muallim Naci, 1301, s. 2-5) beytiyle bitirdiği şiirde Muallim Naci, okurlarına insanın ve kâinatın yaratılış sebebini hatırlatmıştır. Bir taraftan Allah'ın varlığını ve birliğini zikrederken bir taraftan da dünyanın geçiciliğine ve insanın bu geçici hayatı uhrevî bir hedef doğrultusunda iyi değerlendirmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Muallim Naci'nin şiir boyunca tekrarladığı bu vurgunun benzerlerini ise Namık Kemal, Ziya Paşa, Süleyman Nazif ve Mehmet Akif Ersoy gibi Türk edebiyatının Cumhuriyet öncesi döneminde şiir kaleme almış birçok sanatkârın eserlerinde de sıkça görmek mümkündür.

Batı tarzı edebiyat anlayışının iyice hâkim olduğu Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde muhteva ve biçim açısından büyük değişiklikler yaşanmış olsa da hakikat ve varoluş sorgulamaları bitirilmemiş ve hayatın mahiyetini arz eden törelî mısralar kaleme alınmaya devam edilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'in, “Seni aramam için beni uzağa attın! / Âlemi benim, beni kendin için yarattın!” (2002, s. 42) mısralarıyla açıkça dile getirdiği bu anlayış; Cumhuriyet sonrasında da Yahya Kemal Beyatlı, Arif Nihat Asya, Cahit Zarifoğlu, Mehmet Akif İnan, Erdem Bayazıt, Abdürrahim Karakoç, Sezai Karakoç gibi pek çok şair tarafından mısralara aktarılmıştır. Örnek olarak sıralanan bu isimlerin bıraktıkları mısralar dünyada bâkî kalırken kendileri ahirete irtihal etmiştir. Lâkin yaşayan insanların sorgulamaları ve arayışları nihayete ermemiştir. Dolayısıyla beslendiği töre kaynağından esinlenerek

3 “19. asırda materyalist felsefeye bağlı olarak Tanrı'yı inkâr edenlerin çoğalmasi üzerine bu dönemde yazılan tevhidlere Allah Teâlâ'nın varlığının ispatı meselesi bir problem olarak girmiştir. Önceden Allah Teâlâ'nın kudreti, O'nun yaratma gücünün eşyada tecellisi, her şeyin ve bilhassa kâinattaki şaşmaz nizamın Allah Teâlâ'nın varlığını ve birliğini göstermesi gibi konular işlenirken Tanzimat'tan sonra yazılan bu tür şiirlerde Allah Teâlâ'nın kudreti karşısında duyulan hayretin hayranlığa dönüştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Allah Teâlâ'nın varlığının sadece iman ile değil, eşyadaki tecellilere bakarak akıl ile de kabul edileceği söz konusu edilir” (Uzun, 2012, s. 18).

hakikati insanlara hatırlatan yeni şairler ortaya çıkmış ve çıkmaya da devam edecektir. Velhasıl bu çalışmada, günümüz şairleri arasından seçilen bazı isimler üzerinden töreli anlayışın son dönemlerde mısralara nasıl yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak bu incelemeye geçilmeden önce, töre kavramının kuramsal açıdan ele alınması uygun olacaktır.

1. Varoluştan Arayışa Töre Kavramı

Töre kavramı günümüzde, yöresel bazı yanlış uygulamalarla anılması sebebiyle çoğu kişide olumsuz bir çağrışım uyandırabilmektedir. Özellikle geniş aile ve akrabalık kurumlarının etkin olduğu coğrafyalarda, genelde evlilik ve namus nedeniyle kadınlara uygulanan baskı ve zorbalık neticesinde yaşanan olaylar çoğunlukla töreye bağlanmaktadır. Bu tarz olayların kulaktan kulağa yayılması, hikâyeleştirilmesi, sinema filmi veya televizyon dizilerinde uzun uzun ele alınması töre kavramına karşı toplumdaki olumsuz yargıyı arttırmaktadır. Ancak töre kavramının gerçek manasından uzaklaştırılarak kan davaları ya da namus cinayetleri gibi kanunsuz, nizamsız eylemlerle bir arada anılması oldukça yanlış bir durumdur. Çünkü Türklerin inanisinde töreyi, bütün kâinatın tek ve mutlak hâkimi olan Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilen Kağan belirlemektedir. Orhun Âbideleri'nde geçen; “Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum.” ve “Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum.” (Ergin, 1994, s. 18-19) gibi ifadeler bu inanışın en eski ve açık belgelerindedir. Bu anlamda, “Töre, devletin kurucusu tarafından konmuş ve ondan sonrakiler tarafından korunmuş, nesilden nesile geçerek, hayat kaideleri haline gelmiş, kaynağını yasalardan ve örflerden almış, halkın aklına ve iradesine mal edilmiş, topluluğu disipline sokan, aile düzenini sağlayan bir devlet düzeni ve gücüdür” (Ögel, 1971, s. 232). Dolayısıyla devlet otoritesinin koyduğu kanunları dikkate almayarak kendi enaniyet ve menfaatlerine göre kural uydurup hareket edenlerin gerçekte töreye riayet etmedikleri aşikârdır.

Törenin asıl kaynağı ise yukarıdaki açıklamalarda da değinildiği üzere, yaratılmış her şeyin sahibi olan Allah'tır. Zira insanlar arasındaki töreyi tesis eden Kağan sadece, hükümdarlık yetki ve kudreti Allah tarafından bağışlanan, yani kendisine “Kut” verilmiş bir temsilcidir.⁴ Türk töresine

4 İbrahim Kafesoğlu bu inanışın yansımaları şöyle açıklar: “Vesikalara Türk hükümdarına idare etme hakkının Tanrı tarafından verildiğini (bağışlandığını) göstermektedir Asya Hun imparatorunun unvanı: “Gök-Tanrı'nın> güneşin, ayın tahta çıkardığı Tanrı kut'u Tanhu” idi. Hsia Hun devleti tanhu-su He-lien Po Po (5. asrın ilk çeyreği) şöyle diyordu: ‘Benim hükümdar olmam Tanrı tarafından kararlaştırıldı. Avrupa Hun devletinde Bozkır menşeli olan ‘Tanrı'nın kılıcı’ hikâyesi (bk. bk. Batı Hunları) ile Sardika (Sofya)'da Hun ve Bizans elçileri arasında çıkan münakaşada Attilâ'nın da ilâhî kudretle donatılmış olacağıın belirlenmesi ve

göre onlar, “Tanrı tarafından seçilip Türklerin üzerine kağan yapılmış özel, kutlu kimselerdir” (Uğurlu, 2017, s. 36). Yûsuf Has Hâcib’in tabiriyle ise “Kut” parlaklığını güneşten alan ay, “Töre” ise gerçek güç ve ışık sahibi olan güneştir. Asıl “Töre”, tabiatı itibariyle “güneş gibidir, küçülmez, daima bir bütündür, parlaklığı aynıdır. Adaleti eksilmez, ortadan kaybolmaz. Herkese aynı muameleyi yapar. Törenin girdiği memleket baştan ayağa kayalık dahi olsa nizam girer. Töre kendisinden bir şey eksilmeden herkese nasip olur, Güneş gibi sabittir. İyi kötü herkese rıfk ile muamele eder. Töre güneşi ancak adaletle mukimdir; parlaklığını adaletten alır” (Başer, 1990, s.24-25). Allah’ın adalet ve nizamından beslenen Kağan da oradan aldığı ışığı tebaasına ve diğer insanlara yansıtmaya çalışır. Herkes için geçerli olacak kurallar belirleyerek, himayesi altında toplananları bir düzen ve uyum içerisinde bir arada yaşatmaya gayret eder. Başka bir ifadeyle, “Töre” kelimesinin özüne uygun olarak hem bir toplum inşa edip hem de onun hayatiyetini ve sürdürülebilirliğini sağlamaya uğraşır.

“Töre” kelimesinin kökeni de bahsedilen anlamı destekler şekildedir. “Töri-mek”, “törü-mek” (türemek, yaratılmak, düzenlenmek, şekil almak) ve “türev” gibi kelimelerle kökteş olan “töre”, eski Türkçedeki “törüğ” kelimesine dayanmaktadır. “Törü-mek” (yaratılmak, üremek) fiilinden evrilen “türe-mek” fiili ise eski Türkçedeki “töz” (kök, asıl, soy) kelimesine getirilen “+U-“ ekiyle türetilmiştir. Bu yönüyle “töre”; “tüz-mek” (düzmek/diz-mek), “tüzük”, “düzen” gibi kelimelerle de bağlantılıdır. Nitekim “Török/Törük/Türük” kelimesinin türevi olan “Türk” kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Bu açıklamalardan hareketle “töre”nin temelde “hem bir tek tözden yaratmak hem bir düzen içinde yaşatmak ilkesinin kurduğu mefhumlar âlemine âit bir kavram-kelime” olduğu ve “en kâmil bir şekilde ‘âdetullâh’, ‘sünnetullâh’, ‘fıtratullâh’, ‘halkullâh’ kavram-kelimelerinde” (Dağlar, 2022, s. 102) karşılığını bulduğu söylenebilir.

Kâinatta var olan her şeyin sebep sonuç ilişkisi içerisinde dengelenmiş bir sistem üzerine kurulması ve bu sistemin aksamadan işlemesi asıl töre sahibinin Allah olduğunun en belirgin göstergesidir. İnsanlar farkında olsun veya olmasın, kabul etsin ya da etmesin bütün âlemlerde bu törenin hükmü sürmektedir. Zira bütün evren dönmeye devam etmekte, güneş istisnasız

---

Akatir kralının (bir kurnazlık dahi olsa) Attilâ’yı Tanrı’ya benzetmesi aynı telâkkiye ortaya koyar. Gök-Türk hakanları da öyle idi: ‘Tanrı’ya benzer, Tanrı’da olmuş Türk Bilge Kağan’, ‘Babam kağan ile anam hatunu Tanrı tahta oturttu’, ‘Tanrı irade ettiği için, kutum olduğu için kağan oldum.’ Uygur hakanlarının unvanları da bunu gösterir. Tuna Bulgarlarında hükümdar Tanrı tarafından tahta çıkarılmıştır. İtil Bulgarlarında da öyle. Hazar hakamı, eğer İbn Fadlan’ın haberleri doğru kabul edilirse, halktan tecrit edilmiş, âdeta ‘tanrısal’ bir hayat yaşıyordu. Bozkır Türk hükümdarı Tanrı tarafından kut ve ülüğ (kısmet) ile donatıldığı için işbaşına gelebilmekte idi” (1984, s. 248-249).

her gün doğup batmakta, dünyaya gelen her canlı yaşayıp ölmektedir. Bu hakikatin, gerçek mânâda farkına varabilenler ise dünya meşgale ve eğlencesinden sıyrılmayı başaranlar olmaktadır. Böylece hem içinde buldukları nizamın muhteşemliğini hayranlık ve hayretle seyretmekte hem de anne rahminden başlayıp mezarda son bulan bu hayat yolculuğunun öncesi ve sonrasını merak edip araştırmaktadırlar. Vardıkları ve buldukları sonuçları, diğer insanlarla paylaşarak onların da hakikate ulaşmalarını istemektedirler. İnsanoğlu var olduğundan beri söz ve yazı gibi değişik araç gereçlerle gerçekleştirilen bu paylaşımların edebî ve estetik nitelikte olanları ise “Törelî Edebiyat”ı teşkil etmektedir.

2. Töreden Dizeye Hakikatin Sesleri

Avrupa’dan esen rasyonalizm rüzgârları 20. asırda Anadolu’daki etkisini arttırmaya başlamıştır. Tanzimat’la birlikte resmîyete dökülen Batılılaşma arzusu, Osmanlı Devleti’nin yıkılması ve yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla ana politikaya dönüşmüştür. Batılıların dünyevî yaşam tarzını esas alan bu politika neticesinde de maneviyat ötelenmeye başlanmıştır. Fakat gerek Anadolu insanının köklerinden gelen değerlerin genelde inanç kaynaklı olması gerekse dönem ve şartlar değişse de metafiziksel mevzu ve sorgulamaların insanların doğal merak ve ihtiyaçları arasında yer alması nedeniyle dine yönelim her zaman devam etmiştir. Başka bir ifadeyle, kâinatın özünde ve her köşesinde var olan asıl töre kendini hep hissettirmiştir. Arayış ve inanın neticesinde ortaya çıkan duygu ve düşünceleri söz ve yazı aracılığıyla aktaranların içinde şairler de yine yerlerini almıştır. Nitekim törelî anlayışın günümüz şiirine yansımaları birçok şairin eserinde görmek mümkündür. Ancak bu yazıda, bütün şairlerden ve şiirlerden bahsetmenin mümkün olmaması sebebiyle seçilen bazı şairler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Seçilen şairlerin sıralamasında ise doğum tarihleri dikkate alınmıştır.

Yavuz Bülent Bâkiler (1936)

Henüz ilkokul sıralarındayken şiire ilgi duyan Bâkiler; mısralarında sadece kendi derdini, sevdasını değil gördüğü, yaşadığı Anadolu’yu da yansıtan bir şairdir. Bir taraftan da her şeyi bu dünyadan ibaret gösteren yeni yaşam tarzı karşısında dönem insanına seslenir, onları uyarmaya çalışır. Modernleşme adı altında her şeyin nesneleştirilip tüketim malzemesine dönüştürüldüğü, kurulan kapitalizm çarkı içerisinde insanların birer dişli gibi değerlendirildiği, maddî kazanç ve bireysel başarının nihaî hedef hâline getirildiği düzene itiraz eder.

Şiirlerinde yer verdiği; “Hazret-i Süleyman’a bile kalmadı dünya / Bâki olan bir tek Allah” (Bâkiler, 2002, s. 172) tarzındaki mısralarla dünyanın geçiciliğini ve hakikati hatırlatmaya çalışır. Aslında onun söylediği tamamen hayattan kopmak ve sadece ahirete hazırlanmak değildir. Zira şiirlerinde, “Ne güzel hayatı analarla yaşamak / Yürekleri temiz, alınları ak.” şeklindeki mısralarla anneden; “Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik / Bir güzellik doluyor yüreğime şiirden.” diyerek sevgiden ve sevgiliden; “Sizin olsun dünyanın en güzel çiçekleri / Bir çocuğun elleri ellerimde olsun tek” isteğiyle çocuklardan; “Türkiyem! Hasretim, kınalı türküm!.. / İççe güzellik uca kahr...” söylemiyle vatandan; “Bizim padişahımız bilmez korkuyu / Gözlerinden gece-gündüz uzak tutmuş uykuyu” coşkusuyula tarihten; “Bir yanım İstanbul, bir yanım Bursa / Çeşmeler, kubbeler, kervansaraylar... / İnsan, bir de vatanın sevdalısı olursa / Ağlar Üsküp’te çaresiz, sabaha kadar.” acısıyla hasretten; “Yine bir dağ gibi, bir dev gibi doğrulacağız / Yeni bir ruh doğacak toprağımızdan / Taniyacak bizi dünya yeniden heyecanla / Burma bıyığımızdan, kalpağımızdan.” (Bâkiler, 2002) inancıyla davadan da bahseder. Yani dünü bugünü ve geleceğiyle bireysel ve toplumsal hayatın her yönünü dile getirir.

Bâkiler, törelî anlayış doğrultusunda, bu hayatı bir sınav olarak görür. Mühim olanın yaratılışın ve Yaratıcının farkına vararak hem bu dünya için hem de öbür âlem için çalışmak olduğuna inanır. Bu yüzden de sadece ve sadece bu dünya için çalışmayı hedefleyen, Batılı anlayış doğrultusunda teklif edilen ve hatta diretilen hayat tarzını; “Siyah, korkunç ve derin geceler” olarak yorumlar. Sınavı kazanmanın, etrafı görmenin çok zor olduğu bu gece vaktinde, karanlığın örtüsü altına gizlenmiş gerçekleri bulmaktan geçtiğini bilir. Dünyanın karanlığına bulanıp uğruna ömür feda edecekleri tanrılar icat edenlerden uzak durmaya çalışır. Dünya yolcuğunu onların aldatıcı vaatlerine kanmadan hitâma erdirmeyi ister. Yaptığı hatalar için ise Allah’tan af diler. Velhâsıl Bâkiler, hayat felsefesini yansıtan bu fikirleri, “Yalvarış” şiirinde şöyle dile getirir:

Siyah, korkunç ve derin

Geceler sizin olsun.

Dualar kadar serin,

Bana sabahı verin.

Beni içimdeki yâr

Gezdirdi diyar diyar

Sizin olsun tanrılar

*Bana Allah'ı verin.
İçimdeki bilmece
Nursuz, uykusuz gece
Çözülün hece hece
İçimdeki bilmece.
Nedir bu duyduğum ses
Nerde en güzel heves
Hani "bu" diyen nefes
Nedir bu duyduğum ses?
Beni affeder misin
Huzurunda bir sabah,
Dilimde ismin Allah
Ve yarım kalmış bir ah
İle gözyaşı döksem
Saatlerce diz çöksem
"Hadi kulum" der misin?
Beni affeder misin?
Yedilerle, kırklarla
Bir gün hıçkırıklarla
Yoluna düşeceğim
Bir gün hıçkırıklarla.
Dinleyin susun, susun
Suların hoş sesinden
Veliler nefesinden
Bir rüya kadar güzel
Bir ömür kadar uzun
İlâhiler okunsun
Dinleyin susun, susun!...*

(2002, s. 184-185)

Yavuz Bülent Bâkiler'in kaleme aldığı bu mısralar, insanların iç dünyalarındaki açlığın ve manevî huzura duydukları ihtiyacın söze dökülmüş hâlidir. Aynı zamanda da varoluş sorgulamalarının ve arayışın cevabı niteliğindeki Törelî anlayışın en kısa özeti gibidir.

İsmet Özel (1944)

İsmet Özel, insanı; “kaç gün yaşayacağı, nasıl bir ömür süreceği, ne uğruna tükeneceği” bilinmeyen bir “muamma” olarak görür. Yaşadığı müddetçe bu muammayı sürdüren insanoglunun, aynı zamanda “kendini bilme” sırrını çözmeyle mesul olduğunu belirtir. Ancak kendini bilme süreç ve yönteminin herkes için farklılık arz ettiğini ve “kendilik bilgisinin biriciklik bilgisi” olduğunu söyler. Bu bilgiye ulaşabilenlerin ise tükettiği yılların hakkını verebilenlerin olduğunu vurgular. Yine de yaşamın emaresi olan bu muamma devam ettikçe insanlardan her türlü değişimin beklenebileceğini dile getirir. Zaten herhangi bir insanın “yaşayan insan” vasfını kazanıp taşıyabilmesinin “bizzat kendi hayatının mânâsını değişime uğratmaya müsait veriler üretmekten” geçtiğini düşünür. Öte taraftan “insanı insan” yapan hususu, Hz. Âdem aleyhisselâmın bir varisi olma bilincine ve ondan kalan mirası üzerine alma kabiliyeti taşımasına bağlar. Ümidin muammayla kan kardeş olduğunu ve nefes almaya devam eden her insanın ise bu mirasa dahil olma ümidi taşıdığını belirtir (2019, s. 133-139).

İnsanın muamma hâli ve umut dolu arayışı, İsmet Özel'in 1974'ten sonraki düşünce yapısının temelini oluşturur. Bu tarihten itibaren “Müslüman dünya görüşüne bağlanan şair, var oluşunun anlamını “ben”inin etrafına ördüğü mutlak emniyet alanıyla netleştirmiş ve ontik kaygısını gidererek aslı varoluşsal sıkıntısına çözüm bulmuştur” (Tüzer, 2008, s. 155). Materyalizm ve kapitalizm gibi akımların tesiriyle dünyevî kazanımların peşinde koşup insan yaratılışının sırrına sırtını dönen anlayışların aksine hem beden hem de ruh için çalışmayı, araştırmayı tavsiye eden İslâm inancını tercih etmiştir. Nitekim 1974 yılında Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisinde yayımladığı “Amentü” şiiri, ilk şiirlerinden itibaren sahicilik ve insanî özü arama çabası içerisinde olan Özel'in hakikat arayışının ve yaşadığı değişimin bir panoraması niteliğindedir (Karakoçkun – Hüküm, 2018). Bu anlamda, İsmet Özel'in de insanlara gerçeği hatırlatmayı şiar edinmiş Törelî anlayışı benimsediği söylenebilir. Zaten bu şiirin gerek ismi gerekse giriş kısmı bile, Törelî anlayışın güzel bir numunesi olarak yorumlanabilir:

İnsan

eşref-i mahlûkattır; derdi babam

bu sözün sözler içinde bir yeri vardı

ama bir eylül günü bilek damarlarımı kestiğim zaman

bu söz asıl anlamını kavradı (Özel, 2002, s. 177)

Özel'in babasından/atasından kendine aktarılan bir "söz"le şiire başlaması ve bu "söz"ün de insanın yaratılmışların en üstü, en şerefli olduğunu beyan etmesi, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "kün" (ol)⁵ emrini ve "*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızaklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık*" (İsrâ: 70) ayetini hatırlatmaktadır. Ayrıca bu sözün mahiyetinin anlaşılabilmesi, yani insanın gerçekten "eşref-i mahlûkat" seviyesine ulaşabilmesi için damarlarında dolaşan dünyaya ait yüklerden kurtulması gerektiği vurgulanmaktadır. Elbette burada kastedilen insanın kendi canına kıyıp intihar etmesi değildir. İnsanın kendini nefsânî ihtiraslardan arındırması ima edilmektedir. Zaten şair de "Dilce susup / bedence konuşulan bir çağda" kolayca anlaşılamayacağını ve insanların dünyalık isteklerden hemen vazgeçemeyeceklerini bilmektedir. Çünkü etrafındaki her şeyi madde ile ölçüp fiziksel kanıt ve belgelerle somutlaştırmaya çalışan bu çağın mensubu birçok insan için ruhtan ve inançtan bahsetmek faydasızdır. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere İsmet Özel, hâlâ nefes alıp vermeye devam eden hiçbir insandan ümidini kesmez ve onlara hakikati göstermeye gayret eder. Şiirini ise Allah'ı tanıyarak var olmanın sırrına erişen insanın, "eşref-i mahlûkat" bilincine ermenin huzuruyla bitirir:

Hayat

dört şeyle kaimdir, derdi babam

sı ve ateş ve toprak.

Ve rüzgâr:

Ona kendimi sonradan ben ekledim

pışırılmış çamurun zifiri korkusunu

ham yüreğin pütürlerini geçtim

gövdemi âlemlere zerkederek

varoldum kayrasıyla Vâredenin

eşref-i mahlûkat

nedir bildim. (Özel, 2002, s. 184)

5 "Törütgen Allâh, tüm mevcûdâtı, dilemesi üzerine yaratmış, türetmiştir (törütti); bir kez 'ol' (bol) demiş, tüm mevcûdât olmuştur. Bu beyit, Kur'ân-ı Kerim'de Yâsin Sûresi'nin 82. âyetinin de meâlî sayılır: 'İnnemâ emruhû izâ erâde şey'en en yekûle lehû kün fe yekûn. / Bir şey yaratmak istediği zaman onun yaptığı 'ol' demekten ibârettir; hemen olurverir'" (Dağlar, 2022, s. 102).

Kâmil Eşfak Berki (1948)

Gençlik yıllarında, Sezai Karakoç'un "Diriliş" anlayışından etkilenip sonrasında bu düşünce doğrultusunda şiirler veren bir şairdir. *Diriliş*, *Yedi İklim*, *Yeni Sanat*, *Bürde*, *İzlenim*, *İpek Dili*, *Kayıtlar*, *Hece* ve *Kaşgar* gibi dergilerde yayımladığı şiirlerin yanı sıra poetik mahiyette birçok yazı kaleme almış ve bunları farklı mecralarda okurlarıyla buluşturmuştur. Afrika, Pakistan, Endonezya gibi ülkelerin şiirlerinden yaptığı tercümelemler; bilhassa Ezra Pound, Robert Lowell, Wilfred Owen, Karl Shapiro, Antony Hecht gibi İngiliz ve Amerikan edebiyatından çağdaş isimlerin şiirlerini Türk diline kazandırmasıyla ve Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu gibi sanatçıların eserleri üzerine yazdığı denemeleriyle Türk edebiyatına büyük katkıda bulunmuştur (Kumsar, 2020).

Kâmil Eşfak Berki, Türk toplumu için şiirle düşünceyi ayrılmaz bir ikili olarak yorumlar. İngelenme farklılıkları olmasına karşın birini diğerine tercih etmenin mümkün olmadığını savunur. Onun düşüncesine göre şairler gerek şiirleri gerekse düşünce yazılarıyla toplumun ruhsal hayatını biçimlendirmekte ve yönlendirmektedirler (Uştuk, 2019). Kendisi de eserlerinde bu sorumluluğun farkındalığıyla hareket eder. Bir taraftan seçkin ve nitelikli şiirler ortaya koymaya uğraşırken diğer taraftan mekân ve zaman arasındaki ilişkilerden yola çıkarak hayatı sorgular ve sorguladır. Toplumun yaşadığı bunalım ve çatışmanın, insanların manevi değerleri unutup çağın akıntısına kapılmasından kaynaklandığına inanır. Bu noktada, toplumun çatışmadan kurtulmasına öncülük edecek şairin öncelikle kendi özüne dönmesi ve şiir mantığını oluşturması gerektiğini belirtir. Çünkü Berki'ye göre "bir şair kendi benine yönelik bir keşfetmeler ihtiyacı içinde, bir kapalı kutudur. Böylece içe doğuş diye tanımlanan bir süreç söz konusudur. Bir şairin şiir üzerine düşünmeleri, vardığı poetika atmosferi keşfin diğer bir boyutu, arka yüzü değil mi? Kendini 'tanımak' kendini 'bilmek'le bağlı[dır]" (Garip, 2011). Gerçek mânâda "kendini bilmek" ise dünyanın ve insanın varoluşunu hakikat temelli okuyabilmeye dayanmaktadır. Fakat bu birçok insan için o kadar da kolay değildir. Berki bu duruma, "Çın Sabah" adlı şiirinde şöyle işaret eder:

Kişi öleceğin bilir

bilmez olacağın

olmanın yakınması olmaz

olunca

ölümlü olduğun

*erte bilir kişi
haberi olmaz da
olumlu olduğun
oldum-su
doğdum-kan
uçtu gitti can
kuşu*

(Berki, 2024, s. 107).

Hayat; doğum ve ölüm eylemleri arasında gerçekleşen kısa bir ziyaret gibidir. Dünyadaki herkes ölüm gerçeğiyle can kuşunun uçup gideceğinden haberdardır. Fakat çoğu kişi bunu önemsemeyen bir hâldedir. Kâmil Eşfak Berki de bu durumu eleştirel ve ironik bir üslupla mısralarına aktarır. Örneğin “Köpek Dili” şiirinde yer verdiği; “dikkat tuzak var konu komşuya haber edin / boşverin siz tuzakta gülp oynayanınız” (2024, s. 175) gibi söylemlerle etrafındakileri hem uyarıya hem de eleştirmeye devam eder. Şiirlerinde özellikle kaybedilen değerlerden ve modernizm adı altında topluma dayatılan konforizmin istilâ ettiği ruhlarımızdan dem vurur (Berki, 2021). Buna karşılık insanları, törelî anlayışa uygun bir şekilde, kendilerini bilmeye ve hayatı anlamaya davet eder.

Cahit Koytak (1949)

Cahit Koytak, “sözü” yani “o taşınmaz gam yükünü” sırtlanıp, herkese ihtiyacına göre pay eden ve kendilerinden korkulan şairlerden biridir.⁶

6 Cahit Koytak, “Ah Şairler!” adlı şiirinde şairleri şöyle tarif eder:

*Ah, korkulur şairlerden, korkulur!
Çünkü onlar şiir de yazarlar;
Felsefe de yaparlar;
Arada Rus ruleti de oynarlar.*

*Sözü, o taşınmaz gam yükünü,
Kervan kervan, aşıklara,
Aklı avuç avuç, delilere,
Aşk dervişlere dağıtır;*

*Yolu, kıvrım kıvrım, sarhoşlara,
Yeri, parsel parsel ölülere
Gözü, incik boncuk,
Törler toplar çerçilere satarlar;*

*Zekayı, tef çalıp, ayı gibi oynatır;
Bir kadeh katıksız şiir için
Bilimi de, sanatı da*

1970 yılında, Sezai Karakoç'un çıkardığı *Diriliş* dergisinde yayımlanan "Eski Sofra" adlı şiiriyle edebiyat dünyasına adımını atmış ve sonrasında *Dergâh*, *Yönelişler*, *Kelime*, *Yedi İklim*, *Kayıtlar*, *Taraf*, *Agos*, *Anlayış*, *Defter*, *Kaşgar*, *Kitap-luk*, *Gergedan*, *La Poete Travaille*, *Merdiven Şiir*, *Kriter*, *Mesel*, *Granada*, *Yeni yazı*, *Türk Edebiyatı* ve *Hece* gibi dergilerde yazmaya devam etmiştir.

"Bir modern zaman dervişi" diye nitelendirilebilecek olan Koytak'ın şiirleri, "evrensele yönelmiş, akılla vahyi buluşturmuş bir entelektüelin düşüncelerinden izler taşır" (Yılmaz, 2020, s. 43). İçinde bulunduğu çağın imkânlarını reddetmeden fakat fani bir dünyada bulunduğunu da unutmadan yaşamının gayretindedir. Kendisini bu dünyayla sınırlı görmez. Bir kulluk bilinciyle yaratılışı, yaşamı ve ölüm sonrasını sorgular. İnsanın kendini bulması için öncelikle Yaratıcısını bulması gerektiğine inanır ve bu düşüncesini "Kendi Olmak" şiirinde şöyle dile getirir:

'Kendi olmak',
*'Olma'*nın bütün imkânlarını,
 Kaynaklarını kullanarak,
 Olunabildiği kadar
*'Sen'*le *olmak'*mış, meğer!

*'Sen'*le birlikte *'olmak'*,
 Sanatın adı bu, öyleyse,
 Kendini onarmak, arındırmak,
*'Sen'*le donandırmak
 Ve gerçekten *'Var olmak'*.

(Koytak, 2023, s. 161)

Muzaların önüne bahşiş diye atarlar

*Ah, korkulur, korkulur şairlerden!
 Çünkü şeytam düelloya çağırır,
 Ama bazen yanlışlıkla meleklerle,
 Bazen de tutar başka şairlere çatarlar,*

*Ve sık sık boşluğa nişan alır,
 Oyunun verdiği sarhoşlukla bazen de
 Delip geçerler öteye
 Kendi beyinlerini. (2023, s. 72-73).*

Cahit Koytak'a göre, bir insanın Yaratıcısını tanınması için ise etrafına bakmayı bilmesi, kendisine seslenen varlıkları dinlemesi yeterlidir. Başka bir ifadeyle, Allah'ın tabiattaki varlıklar aracılığıyla insanlara seslendiğini belirtir. Yerde ve gökte, karada ve denizde, içte ve dışta, soyutta ve somutta, canlıda ve cansızda, seste ve sessizlikte velhasıl her yerde ve her mekânda Allah'ın bir nişanesinin, bir imzasının bulunduğunu söyler. Koytak, neredeyse bütün şiirlerine yansıyan bu düşüncelerini, "Sora Sora Yol Almak" şiirinde çok açık şekilde dile getirir:

Tabiat O'nun konuşması değil mi?

O'nun *kelimeleriyle* dolu çünkü.

Biri, onlarla yeri göğü,
 Ve oralarda her yanı,
 Her şeyi, her canı,
 Her günü ve her anı,
 Bütün çağları, zamanları doldurup
 Yer bırakmıyorsa
 Başka sözlere, sözcüklere,

Biri konuşuyor, konuşuyor
 Ve konuşmaları armonik seslere,
 Tınlara, renklere
 Ve biçimlere dönüşüyor,
 Gözlere, gönüllere, zihinlere
 Dağılıyor dağılıyorsa eğer,
 Kendisi de her an her şeyde,
 Herkeste ve her yerde
 Değil midir, sizce de, o *Biri*?

Hem de ayan beyan ortada,
 Yazdığı, yarattığı şiirde,

Yüzlerde, tenlerde, bakışlarda,
Ağacın, rüzgârın, karıncanın
İçinde değil midir, değil mi?

Şarkılarda, çıgıllıklarda,
Ötüşlerde, öpüşlerde,
Akan şeyde, uçan şeyde,
Dilde, düşte ve düşüncede,
Değil midir, değil midir?

(2023, s. 195)

Cahit Koytak'ın tabiatı Allah'ın "kelime"leriyle dolu olarak yorumlaması, tıpkı İsmet Özel'in yaptığı gibi, "kün" (Ol) emrine ve Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere bir telmihtir. Bu emir ifadesi her ne kadar Allah'ın varlıkları yaratmasındaki kolaylığı izah etse de aynı zamanda yaratılışın söze yani kelimeye dayandığını işaret etmektedir. Dolayısıyla var olan her şey, Allah'ın "ol" diye buyurduğu birer kelimedenden ibarettir ve algılayıp hayal edebildiğimiz bütün evren bu kelimelerle doludur. Şiirinde bu hakikati dile getiren Koytak, düşüncelerini okuruna da onaylatmak ister. Bu yüzden de "değil mi?", "değil midir" sorularını defalarca tekrarlar. Böylece şiir vasıtasıyla muhatabını düşünmeye sevk eder. Onları, dünyayı sıradanlaşmış basit hâliyle değil, en öz ve hikmetli şekliyle görüp işitmeye ve nihâyetinde bütün âlemleri bir töre üzere yaratan Allah'ı tanımaya davet eder.

Arif Ay (1953)

Kalem ve kâğıdı erken yaşlardan itibaren dost edinen ve şiir kaleme alıp yayımlayan bir şairdir. Ancak kendisinin belirttiği üzere, onun edebiyat ortamına adım atması, 1975 yılında *Edebiyat* dergisinde yayımladığı "Denizi Giymek" adlı şiiriyle gerçekleşir. Doğal ve samimi bir köy ortamında zorlu ve yoksul bir çocukluktan sonra mücadele dolu bir gençlik geçiren şairin dünyası, üniversiteye başlayınca değişir. Bu dönemde *Edebiyat* dergisiyle ve dolayısıyla Nuri Pakdil'le tanışma fırsatı yakalayan Ay, yazmayı bilinçli bir eyleme dönüştürür. O günden itibaren edebiyatı kulluk bilincinin bir çabası ve yapması gereken salih amellerden biri olarak görmeye başlar. Böyle bir düşünce yapısına ulaşmasında Nuri Pakdil'in yanı sıra daha önce eserlerini okuduğu İmâm Gazâlî, Bediüzzaman Said Nursî, Seyit Kutup, Mevdudî,

Ömer Nasuhi Bilmen, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Hekimoğlu İsmail ve Kadir Mısıroğlu gibi isimlerin büyük tesiri olur. Ayrıca *Edebiyat* dergisi bünyesinde Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Alaattin Özdenören ve Mehmet Âkif İnan gibi isimlerle aynı ortamı paylaşması bu düşüncesinin gelişip pekişmesini destekler (Savaş, 2016, s. 35).

Şiire kulluk bilinciyle yönelen Arif Ay, mısralarında hakikate yani Allah'ın koyduğu töreye sıkça yer verir. İnsanlığı doğal yapısından ve töreden uzaklaştıran günümüz sistemlerine ise başkaldırır. Bu anlamda, sesinin ulaştığı herkesi uyarmaya çalışır. Kıstas olarak da insanlık laboratuvarı olarak gördüğü tarihi kullanır. Geçmişin tecrübelerine bakarak geleceği öngörür ve gidişatın pek de iyi olmadığını düşünür. Yaşanılan çağa her ne kadar modern dense de bu dönemin aslında eski zamanlardan bir farkı olmadığını söyler. “İlkellikler arenası” olarak adlandırdığı bu çağda, “eski firavunlardan daha zalim firavunların yaşadığı”nı ve bu firavunların, kırbaç olduğu bile anlaşılamayacak kadar soyut aletler kullanarak insanların ruhunu ve beynini kırbaçladıklarını ifade eder (Şimşek, 2008, s. 6). Kırbaçlanan bu beyinler ise dünyaya niçin geldiklerinin asıl sebebinden mahrum bırakılmış mahlûklara dönüşmüşlerdir. Kendilerine gerçeği göstermeye çalışan elçilere sırtlarını dönmüş, kulaklarını tıkamışlardır. Hakiki aşkı unutan/unutturulan bu insanlar, hurdalık birkaç eşya uğruna kapıldıkları dünya girdabının içinde bütün ömürlerini tüketmektedirler. Hâlbuki kurtuluş, elçilere kulak vermekte ve Allah'ın töresine sahip çıkmaktadır. Onun için Arif Ay, kendisini kurtaracak bu kutlu elçilerin ellerini öpmeye koşar:

sözümde gül hoşluğu
kendimden başka kimseyi yenemem
suçsuz gibi davranan kentliler
eskittiler hatıralardan dokuduğum zamanı

kilitli kapıları ölümden kaçışın
çelik hüznüyle kapanırken akşam
onlar mor sinekler
Tanrı adına yaşanmayan bir hayatın
leşine konup kalkan

acı da duyulmaz oldu
 paslı külçeler ve hurdalık dünya
 tükenip gidiyor insan
 aşkı tembihleyen kimse kalmadı artık
 ruhumdaki girdaba dönmeliyim

elçisiz bir kavme dönüştü insanlık
 ben elçilerime gidiyorum
 bütün çağları onurlandıran elçilerime
 derin bir hürmetle ellerinden öpmeye

(Ay, 2020, s. 56-57).

Nurullah Genç (1960)

Evrende var olan nizamı, Allah'ın koyduğu töreyi insanlığa duyurmak için görevlendirilen kutlu elçilere ve özellikle elçilerin sonuncusu olan Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (A.s.) hürmetini sunmak için, tıpkı Arif Ay gibi, şiire başvuran şairlerden biri de Nurullah Genç'tir. Amcasının okuyup babasının makamla söylediği naatlarla büyüyen Genç, üniversite yıllarındayken birçok dergide şiir yayımlasa da bizzat bir naat yazana kadar kendisini eksik hisseder. Zira amcasının, "Bir şair naat yazmamışsa adam olmamıştır." sözü onun için mühim bir ölçüt hâline gelir. Zaman içerisinde elliden fazla naat inceler ve daha fazla sayıda yazma denemesi yapar. Yıllarca süren bu çalışmalar sonrasında, 1990 yılında akşamları odasına kapanarak bir anlamda inzivaya çekilir ve üç aylık bir sürede meşhur "Yağmur" naatını kaleme alır. Arkadaşları tarafından çok beğenilen bu şiiri, Horasan'da ikamet eden ve "sahih bir peygamber torunu, zarif bir insan, mübarek bir insan" olan Muhammed Zeki Bayram adlı zata da okur. Şiiri okumayı bitirdiğinde ondan, amcasının tepkisine benzer şekilde, "İşte şimdi adam olmuşsun" övgüsünü alır (Çakmak Çelik, 2109).

Nurullah Genç, Hz. Muhammed'i (A.s.) insanlığın üzerine indirilen bir rahmet gibi görür ve onun için şiirine "Yağmur" adını verir. Böylece şiirine verdiği bu isimle bir taraftan Fuzulî'nin "Su Kasidesi"ndeki su imgesini, diğer taraftan ilk mısraındaki "Nûr" hitabıyla Necip Fazıl Kısakürek'in *Çöle İnen Nur* adlı eserini anımsatır. Kendisinden önce çokça dile getirildiği üzere, o da Hz. Muhammed'i (A.s.) "Vâreden'in adıyla insanlığa inen Nûr"

olarak kabul eder ve sadece eski dönemlerdeki insanların değil bugünün insanların da bu kutlu elçiye muhtaç olduğunu vurgular. Çünkü insanlar unuttukandır ve kendilerini dünyanın ya zevk ü sefasına ya dert ü tatasına kaptırmakta, hakikatten uzaklaşmaktadırlar. Nurullah Genç bu durumun, Hz. Muhammed'e (A.s.) peygamberlik gelmeden önce yaşayan insanlar için geçerli olduğu kadar içinde bulunduğu mevcut zaman dilimi için de geçerli olduğunu düşünür. Bu sebeple bu uzun şiirin bir bölümünde şöyle seslenir:

Yağmur, gülşenimize sensiz, baldıran düştü

Düşmanlık içimizde; dostluklar yaban düştü

Yenilgi, ilmek ilmek düğümlendi tarihe

Her sayfaya talihsiz binlerce kurban düştü (Genç, 2022b, s. 12).

Fakat gelecekte asla umudunu kesmez ve ilkbahar yağmurları sonrasında nasıl tabiat canlanırsa Hz. Peygamber'in gelişiyile de dünyanın bambaşka bir hâl alacağına ve gönüllerin huzura ereceğine inanır. Hz. Peygamber'in nuruyla karanlık mahzenlerin aydınlığa kavuşacağını, evrendeki her şeyin susuzluğunun biteceğini söyler. Karanlığın dağılıp kötülüğün bitmesi için ise tek bir şart koşar. Bu şart, insanın iç sesine kulak vermesi ve elini kolunu bağlayarak onu kıpırdayamaz hâle getiren çağdaş kundaklardan/zincirlerinden kurtularak Hz. Peygamber'in yolundan yürümesidir:

Yağmur, duysam içimin göklerinden sesini

Yağarsın; taşlar bile yemyeşil filizlenir

Yıldırımlar parçalar çirkefin gövdesini

Sel gider ve zulmetin çöplüğü temizlenir

Yağmur, bir gün kurtulup çağın kundaklarından

Alsam, ölümsüzlüğü billur dudaklarından (Genç, 2022b, s. 18).

Nurullah Genç, bu uzunca naatın hâricinde daha birçok şiirinde Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi dile getirir. Bu sevginin temelinde, Hz. Peygamber'in insanları uyarması, uyandırmaya çalışması yatmaktadır. Çünkü "kendi cehenneminin âtesidir insan" ve "farkında değildir uyuduğunun" (Genç, 2022a, s. 73). Hâlbuki Hz. Peygamber, tıpkı daha önceki elçiler gibi, uykunun tesiriyle yollarını kaybeden bu insanlara, "Nereye gidiyorsunuz!" diye seslenmiş ve onlara doğru yolu işaret etmiştir. İşaret edilen bu yol ise Allah'ın bilinen ve bilinmeyen her şeyin yaratıcısı olduğunu kabullenmek ve O'ndan gelip O'na dönüleceği bilinciyle O'nun koyduğu töreye itaat etmektir.

Sonuç

Bir sözle, emirle yaratılan bu âlemdе, yine sözü kullanarak yaratılış hakikatini hatırlatanlar, ilk insandan bu yana hep olmuş ve olmaya devam edecektir. Şairler ise bu hatırlatmanın edebî, estetik tarafını oluşturmuşlardır. Bütün evrenin ve doğal olarak dâhilinde insanın niçin yaratıldığını anlamaya ve anlatmaya uğraşmışlardır. Gerek doğum ile başlayıp ölümle sona eren bu kısa süreli misafirliğin mahiyetini gerekse öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde bu hayat yolculuğunun amacını kavramaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçları, buldukları cevapları ise bazen aşikâr bazen de gizemli bir dille mısralara aktarmışlardır. Nitekim bu şairlerden birçoğu dünya yolculuklarını bitirip ahirete irtihal ederken geride kendi davalarını haykıran yeni isimler bırakmışlardır. Bu bağlamda yukarıdaki metin içerisinde isimleri zikredilen ve şiirleri üzerine değerlendirmeler yapılan şairlerin yanı sıra günümüzde kaleme aldıkları eserlerle aynı hakikati dile getiren; Bestami Yazgan, İhsan Deniz, Mehmet Narlı, Ali Emre, İbrahim Tenekeci, Celâl Fedai, Suavi Kemal Yazgıç, Ayşe Çelikkaya, Ahmet Edip Başaran ve Emel Özkan gibi daha birçok isim bulunmaktadır. “Dünya sürgünü”nü tamamlamış veya henüz bu sürgünün dolması için gün sayan bütün bu şairlerin vurguladığı temel hakikat ise insanın bir yaratılış gayesinin olduğu ve bir imtihandan ibaret olan bu dünyaya boşuna gönderilmediğidir. Ayrıca her şeyin birbirine sebep sonuç ilişkisiyle bağlanıp hakikatin perdeler arkasına gizlendiği bu imtihan dünyasında asıl töre sahibinin de Allah olduğu gerçeğidir. Netice itibarıyla bu şairler, Allah’ın kendilerine bahşettiği söz söyleme kudretini, O’nun ismini hatırlatmak ve yüceltmek için kullanarak törelî anlayışa uygun hareket etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, H. – Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ay, A. (2020). *Puslar İçinde*, İstanbul: Muhit Kitap.
- Bâkiler, Y. B. (2002). *Harman*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Başer, S. (1990). *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Berki, K. E. (2021). “Konformizmden dem vuruyorum”. <https://www.ittifak-gazetesi.com/konformizmden-dem-vuruyorum-makale> [Erişim tarihi: 13.01.2025].
- Berki, K. E. (2024). *İnsan İnsanın Yurduudur*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Çakmak Çelik, N. (2019). “Nurullah Genç: ‘Yağmur’u Yazana Kadar Üç Ay Duvarlarla Konuştum”. *Genç Kalemler Tarih, Düşünce ve Kültür Dergisi*. Aksaray Üniversitesi Genç Tarihçiler Topluluğu Yayını, 5/6: 70-81.
- Dağlar, A. (2022). “Edebî Töre Çatısı Altında: Törelî Türk Edebiyatı”, *İSLA-RA Uluslararası İslam Araştırmaları Kongresi (12 ŞUBAT 2022) Bildiriler Kitabı*. (ed. Erdem Can Öztürk - Mahmud Esad Erkaya). Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları.
- Ergin, M. (1994). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Garip, R. (2011). “Kamil Eşfak Berki İle “Hayretler Kitabı” Üzerine”. <https://ayvakti.net/?p=1826> [Erişim tarihi: 13.01.2025].
- Genç, N. (2022a). *Siyah Beyaz Tabletler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Genç, N. (2022b). *Yağmur*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karacoşkun, M. D. – Hüküm, M. (2018). “İsmet Özel’in Şiirlerinde Bireysel ve Toplumsal Değişim”. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 10/19: 101-119.
- Karaman, H., vd. (2020). *Kur'an Yolu / Türkçe Meâl ve Tefsir*. Cilt 1. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2002). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Koytak, C. (2023). *Gökte Maden, Yerde Ayna Aramak*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kumsar, İ. A. (2020). “Kâmil Eşfak Berki”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/berki-kamil-esfak> [Erişim tarihi: 13.01.2025].
- Muallim Naci (1301). *Âteş-pâre*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Namık Kemal (2005). *Celâleddin Harzemşah*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Özel, İ. (2002). *Erbain / Kırk Yılın Şiirleri*. İstanbul: Şûle Yayınları.

- Özel, İ. (2019). *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*. İstanbul: TİYO Yayıncılık.
- Savaş, Ö. (2016). *Arif Ay'ın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Şimşek, S. (2008). "Arif Ay ile Söyleşi". *Ay Vakti*. 97: 4-8.
- Tüzer, İ. (2008). *İsmet Özel: Şiire Damıtılmış Hayat*. İstanbul: Dergâh.
- Uğurlu, S. (2017). *Gelenek ve Kimlik İnşası*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Uştuk, H. (2019). "Toplumun ruhsal hayatı şairler üzerinden yürüyor", <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/toplumun-ruhsal-hayati-sairler-uzerinden-yuruyor/1339624> [Erişim tarihi: 13.01.2025].
- Uzun, Ş. (2012). *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Yılmaz, N. (2020). "Cahit Koytak'ın Şiirlerinde Metafizik". *International Journal of Filologia (IJOF)*. 3/4: 41-55.